

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ **pro střední školy** ■ ■ ■ ■ ■

ČÍTANKA I. K LITERATUŘE V KOSTCE

Marie Sochrová

F FRAGMENT

Marie Sochrová

Čítanka I. k Literatuře v kostce pro SŠ

Text Marie Sochrová

Kresby Pavel Kantorek

Obálka a grafická úprava Fragment DTP s. r. o., Kamila Flonerová

Odpovědná redaktorka Romana Homonická

Technická redaktorka Alena Suchánková

Vydalo Nakladatelství Fragment, Radiová 1122/1, Praha 10,

jako svou 1092. publikaci.

První dotisk 1. vydání, 2007

Sazbu zhotovil TypoText, s. r. o.

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Copyright © Fragment, 2007

Text © Marie Sochrová, 2007

Illustrations © Pavel Kantorek, 2007

Cover © Fragment DTP s. r. o., Kamila Flonerová, 2007

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí
být rozšiřována bez písemného souhlasu majitelů práv.

Kontaktní adresa: Radiová 1, 102 27 Praha 10-Hostivař

e-mail: fragment@fragment.cz; <http://www.fragment.cz>

ISBN 978-80-253-0186-9 (1. vydání, 2007)

OBSAH

PODSTATA LITERATURY	9
K čemu je literatura?	9
SLOVESNÁ KULTURA PŘED VYNALEZENÍM PÍSMÁ	10
Nejstarší slovesné projevy	10
Zaříkadla, zaklínadla, mýtus, lidová rčení, přísloví, pořekadla, pranostiky, rozpočítadla a říkadla, hádanky, slovní hříčky a jazykolamy, dětské hry	
Ústní lidová slovesnost	12
Píseň, ukolébavka, kramářská (jarmareční) píseň, lidová balada, pohádka, pověst, bylina, bajka, anekdota	
STAROVĚKÁ LITERATURA	21
Orientální literatura	21
Mezopotámie	21
Epos o Gilgamešovi	21
Egypt	23
Potěšující písně tvé milé, když se vrací z lučiny	23
Achnatonův Hymnus na slunce	23
Egyptská naučení	24
Hebrejská literatura	24
Bible – Starý zákon:	24
Kniha Mojžíšova první (Genesis)	24
Uvedení potopy hrozná na všecken svět	25
Kniha přísloví	27
Píseň Šalamounova (Píseň písní)	27
Indie	28
Védy – Noc	28
Mahábhárata	28
Čína	29
Kniha písní	29
Lao-c': Kanonická kniha o Cestě Tao a její Síle	29
Antická literatura	30
Starověké Řecko	30
Homér: Ílias	30
Homér: Odysseia	31
Sapfó: Modlitba k Afroditě	32
Anakreón: Písně	33
Ezop: Závistivý pes	34
Aischylos: Oresteia	34

Sofoklés: Antígona	36
Eurípídés: Médeia	37
Starověký Řím	38
Titus Maccius Plautus: Komédie o hrnci	38
Marcus Tullius Cicero: Rozmluvy	39
Gaius Valerius Catullus: Básně: Lesbii,	39
Bezpečná známka, Pozdrav domovu	40
Publius Vergilius Maro: Aeneis	40
Publius Vergilius Maro: Zpěvy rolnické (Georgica)	41
Publius Ovidius Naso: Umění milovat	41
Publius Ovidius Naso: Proměny (Metamorphoses):	
Filémón a Baukis	42
Marcus Valerius Martialis: Epigramy	43
STŘEDOVĚKÁ LITERATURA	44
Orientální literatura	44
Indie	44
Kálidása: Oblak poslem lásky	44
Persie	45
Iljás bin Júsus Nízámí: Sedm obrazů	45
Sa'dí: Růžová zahrada	46
Arábie	46
Tisíc a jedna noc	46
Čína	47
Li Po: Věčná písmena	47
Tu Fu: Vítěz se psem a černou korouhví	48
Tu Fu: Čtyřverší na Li Po	48
Evropská literatura	48
<i>Náboženská literatura</i>	48
Křesťanská bible – Nový zákon:	48
Evangelium sv. Lukáše	48
Evangelium sv. Marka	49
Zjevení sv. Jana	50
<i>Světská literatura</i>	50
Píseň o Rolandovi	50
Raimbaut de Vaqueiras: Paní, srdce ve mně sténá	52
Počátky našeho písemnictví	53
<i>Doba staroslověnská</i>	53
Proglas	53
Život Konstantinův	54
Život Metodějův	54
Hospodine, pomiluj ny	55
První staroslověnská legenda o sv. Václavu	55
<i>Období latinské literatury a pronikání češtiny</i>	56
Kosmas: Kronika česká (Chronica Boëmorum)	56
Svatý Václave, vévodo České země	58

<i>Vznik česky psané literatury</i>	58
Alexandreis	58
Dalimilova kronika	60
<i>Literatura doby Karlovy</i>	62
Karel IV.: Vlastní životopis (Vita Caroli)	62
Legenda o sv. Prokopu	63
Mastičkář	64
Dřevo se listem odievá	65
Píseň veselé chudiny	65
Podkoní a žák	66
Satiry Hradeckého rukopisu	67
<i>Literatura předhusitská a husitská</i>	69
Matěj z Janova: Pravidla Starého a Nového zákona	69
Tomáš Štítný ze Štítného: Knižky šestery obecných věcech křesťanských	69
Jan Hus: Výklad Víery, Desatera a Páteře	70
Jan Hus: Knižky o svatokupectví	70
Jan Hus: Betlémská kázání	71
Jan Hus: O čistotě českého jazyka	72
Petr z Mladoňovic: Pašije Mistra Jana Husi	73
Žižkův vojenský řád	74
Jistebnický kancionál	74
Vavřinec z Březové: Píseň o vítězství u Domažlic	75
Budyšinský rukopis	76
Petr Chelčický: O trojiem lidu	77
Petr Chelčický: Sieť viery pravé	77
RENESSANCE A HUMANISMUS	78
Itálie	78
Dante Alighieri: Božská komedie	78
Giovanni Boccaccio: Dekameron	80
Francesco Petrarca: Sonety Lauře	82
Francie	83
François Villon: Balada	83
François Villon: Závěť (Velký testament)	83
François Villon: Balada závěrečná	84
François Rabelais: Gargantua a Pantagruel	85
Michel de Montaigne: Eseje	86
Španělsko	87
Lope de Vega: Fuente Ovejuna (Ovčí pramen)	87
Miguel de Cervantes y Saavedra: Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha	88
Anglie	90
Geoffrey Chaucer: Canterburské povídky	90
William Shakespeare: Romeo a Julie	90
William Shakespeare: Hamlet	92

Markéta Procházková: Romeo a Julie	93
Jan Werich: Dopis Shakespearovi	93
William Shakespeare: Sonety	94
Humanismus v Čechách	95
Viktorin Kornel ze Všehrd: Jan Zlatoústý, Knihy o napravení padlého – Předmluva k překladu	95
Jan Blahoslav: Filipika proti misomusům	96
Bible kralická	96
BAROKO	97
Itálie	97
Torquato Tasso: Osvobozený Jeruzalém	97
Španělsko	99
Calderón de la Barca: Život je sen	99
Anglie	99
John Milton: Ztracený ráj	99
Německo	100
Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen: Dobrodružný Simplicius Simplicissimus	100
Andreas Gryphius: Výhost světu	101
Česká pobělohorská literatura	102
<i>Literatura emigrantů</i>	102
Jan Amos Komenský: Labyrint světa a ráj srdce	102
Jan Amos Komenský: Velká didaktika (Didactica magna)	103
Jan Amos Komenský: Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské	104
Jan Amos Komenský: Svět v obrazech (Orbis sensualium pictus)	105
<i>Domácí oficiální literatura</i>	106
Fridrich (Bedřich) Bridel: Co Bůh? Člověk?	106
Adam Michna z Otradovic: Chtíc, aby spal	106
Bohuslav Balbín: Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého	107
<i>Lidová a pololidová slovesnost</i>	107
Nová píseň o udatnosti Laudonově k dobytí Bělehradu	107
Václav František Kocmánek: Interludium kratochvilné o selském hñupu chtějícím žákem býti	108
Václav František Kocmánek: Lamentatio rusticana	109
KLASICISMUS, OSVÍCENSTVÍ, PREROMANTISMUS	110
Francie	110
Pierre Corneille: Cid	110
Molière: Tartuffe neboli Podvodník	111
Molière: Lakomec	113
Jean de La Fontaine: O přednosti vědění	113
Denis Diderot: Jeptiška	114
Jean Jacques Rousseau: Emil čili O výchově	115

Anglie	116
Jonathan Swift: Gulliverovy cesty	116
Německo	117
Johann Gottfried Herder: Myšlenky k filozofii dějin lidstva	117
Johann Wolfgang Goethe: Růžička, Král duchů	118
Johann Wolfgang Goethe: Faust	119
Friedrich Schiller: Loupežníci	120
NAŠE NÁRODNÍ OBROZENÍ	121
I. Obranná fáze	121
Josef Dobrovský: Předběžná odpověď na útoky pana V. S. v archivu v č. 64 z 28. května 1824 (O Libušině soudu)	121
Josef Dobrovský: O původu jména Čech, Čechové	122
Antonín Jaroslav Puchmajer: Sebrání básní a zpěvů Óda na Jana Žižku z Trocnova	122
Na jazyk český	123
II. Ofenzivní fáze	124
Josef Jungmann: O jazyku českém – rozmlouvání první	124
Josef Jungmann: Slovesnost	125
František Palacký: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě	126
Jan Kollár: Slávy dcera	127
František Ladislav Čelakovský: Ohlas písní ruských	130
František Ladislav Čelakovský: Ohlas písní českých	132
<i>Rukopisné padělky</i>	135
Rukopis královédvorský	135
Rukopis zelenohorský	136

Úvod

Znalost literatury je dána především čtenářským zážitkem, který nemůže žádná učebnice nahradit. Těžiště školní literární výchovy je tedy vždy v četbě literárních textů, ukázek i celých děl, v uvědomění si jejich podstaty a uměleckých hodnot.

V Čítance I. jsou vybrány texty z české a světové literatury v rozsahu osnov pro I. ročník všech středních škol a příslušný ročník víceletého gymnázia. Mají být inspirujícím podnětem, umožnit orientaci v literatuře, představu o jednotlivých spisovatelích a znacích kulturních epoch. Jsou řazeny v chronologickém sledu od nejstarší literatury až po literaturu ofenzivní fáze národního obrození, a to v návaznosti na učebnici *Literatura v kostce*. Ke každé ukázce je připojena základní informace o díle, starší texty jsou opatřeny nejdůležitějšími vysvětlivkami, za ukázkami jsou návodné otázky k zamyšlení, k práci s textem, k jeho interpretaci.

Odpovědi na rozborové či shrnující otázky najdete v publikaci **Literatura v kostce**, případně **Čtenářský deník k Literatuře v kostce**, **Český jazyk v kostce** nebo **Kompletní přehled české a světové literatury**.

Podstata literatury

K čemu je literatura? (1985)

Obyčejný čtenář vám na tuhle otázku může odpovědět bez rozpaků: „No přece ke čtení!“ A do toho „čtení“ se vejde všechno: zábava, poznání, radost duše, prostředek uspávací, prostředek k vyvolání vzrušujícího napětí, odstranění pocitu nudy i navození pocitu sladkého nicnedělání, senzační odhalení zajímavosti i zklidnění vychutnávaným, třeba i opakovaným estetickým zážitkem. Zkrátka všechno!

O magii slova vědí dost kouzelníci primitivních kmenů a kněží různých náboženství. Na čem jiném spočívá působivost modliteb než na magii slova?

František Buriánek

Poezie nás učí, jak žít, abychom ze života neztratili ani drobeček, rozmnožuje v nás život, dává kolem nás vzkvétat všemu, co by bez ní pro naše oči nikdy nenasadilo květ.

František Hrubín

Otázky

- Zamyslete se nad tím, jaké poslání má literatura. Uveďte konkrétní příklady.
- Jak na nás umění (v širším slova smyslu, nejen literatura) působí, čím nás oslovuje?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Základy teorie literatury

zajímavost

Srovnajte působnost umění a vědy, vystihněte rozdíly. Zamyslete se zároveň nad výrokem Jana Wericha: „*Kdyby se nebyl narodil Newton, zákon gravitace by byl býval dříve nebo později objeven někým jiným; kdyby se ale nebyl narodil Shakespeare, Hamleta bychom dnes určitě neměli.*“

Rytmem nazýváme

systematické uspořádání zvukových prvků, které se projevuje jako opakování. Při prožívání básnického rytmu vzniká *metrický impuls*, tj. opakování rytmotvorného prvku je do té míry systematické a přehledné, že je intenzivně pociťujeme a po přečtení několika celků (tj. veršů) očekáváme, že budou následovat celky ustrojené podobně.

Josef Hrabák, *Úvod do studia literatury*
SPN 1977, s. 50

V rozvrstveném, byť cenzurou a politickou perzekucí svíraném literárním životě po roce 1848 vyrostly podivuhodné literární talenty. Názvem svého almanachu – *Máj* – se v roce 1858 přihlásily k odkazu K. H. Máchy. K nejagilnějším patřil Jan Neruda, Vítězslav Hálek a Josef Barák; ti k spoluúčasti na almanachu získali z vrstevníků Adolfa Heyduka, Rudolfa Mayera, Karolinu Světlou a její sestru Sofii Podlipskou. Ze starších žijících spisovatelů pozvali Karla Sabinu, Boženu Němcovou a Karla Jaromíra Erbena.

Kol. autorů, *Česká literatura od počátků k dnešku*
Naklad. Lidové noviny 1998, s. 262

Vrchlickým vtrhuje do české poezie cosi jásavého, skutečnostného, smyslně teplého a plného, plastického a trojrozměrného. Jeho poezie chce být poezií moderního člověka, který nejen šlape tuto zemi, ale miluje ji, spásá ji a nalézá v ní smysl svého bytí; jehož říše je z tohoto světa; který vzdoruje bohům i sudbě a chce si sám ukouti svůj osud...

F. X. Šalda, *Dílo Jaroslava Vrchlického*
Kritické projevy (1923)

Otázky

- Tyto tři texty představují tři základní disciplíny vědy o literatuře. Pokuste se je pojmenovat a vyjádřit, co je předmětem jejich studia, čím se zabývají.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Věda o literatuře

Slovesná kultura před vynalezením písma

NEJSTARŠÍ SLOVESNÉ PROJEVY – zpravidla součást magických obřadů; vhodný přednes dodával jednotvárným pohybům pravidelný rytmus

zapamatuj si

Součástí lidové kultury,
rozšiřována ústně

Zaříkadla, zaklínadla

Ven všechny nemoci,
troje, devatery,
po zemi se plazte,
na moře se berte,
z toho těla putujte,
tomu tělu pokoj dejte
a nikdy se nevracejte!

Proti bradavicím

Hrana zvoní, nevím komu,
bradavice, jděte z domu!
Až tam toho pochovají,
ať vás taky zakopají.

*Říkej třikrát, předtím vezmi
kousek syrového hovězího masa,
tím ty bradavice stírej; pak maso
zakopej pod okap, a nežli shnije,
bradavice se ztratí.*

Mýtus

Jak Tajin přišel na pomoc lidem

Za dávných časů žila zlá žena jménem Taita a ta škodila lidem. Byla nadmíru mocná a celý Lasvaich jí byl poddán.

Lidé v Lasvaichu už dávno neměli vodu a velice strádali žízní. Ale ta zlá žena zakryla kůžemi všechny prameny a rybníky, všecka jezera a mokřiny a nikomu nedovolila nabrat si vody. Mnoho lidí přicházelo tam, kde žila Taita, protože jinde na ostrově vůbec nebylo vody.

Ale nikdo si nemohl vody nabrat, protože Taita ji bedlivě střežila. Kdo se odvážil přiblížit, toho zabila velkým, velikánským nožem z bílého, běloučkého kamene. Ba zakazovala dokonce lidem lovit na moři ryby a ptáky a sbírat na břehu měkkýše.

Dlouhý čas žili lidé bez vody a jídla a už se slabostí sotva drželi na nohou, a děti jim umíraly. I sešli se nakonec starci, aby se poradili, co dělat. Byl mezi nimi výr Kauch, moudrý, velmi vážený stařec. A ten měl vnuka, silného a chytrého mládence. Kauch si na něho vzpomněl. Rozhodl se, že ho zavolá, a řekl starcům: